

การศึกษากับธรรมชาติมนุษย์ Education and Human Nature

พระมหาพรชัย สิริวิโร

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้ตั้งใจเขียนขึ้นเพราะต้องการแสวงหาคำตอบว่า อะไรเรียกว่าการศึกษา อะไรคือ ธรรมชาติของมนุษย์ การกระทำของมนุษย์เป็นอย่างไร และการศึกษาที่ถูกต้องควรจะต้องจัดให้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์หรือไม่? เหตุที่ทำให้ต้องการแสวงหาคำตอบ ก็เพราะว่าในปัจจุบันนี้ สังคมไทยกำลังเผชิญปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาอย่างหนักและปัญหาเหล่านั้นยังไม่รู้จะแก้ได้อย่างไร? ถ้าหากไม่มีการเสนอแนวทางการแก้ปัญหาให้กับสังคม การศึกษาที่ปัญญาชนทั้งหลายได้รับก็ไร้ประโยชน์ ผู้เขียนจะมองปัญหาผ่านมุมมองของพุทธปรัชญาและจะวิพากษ์ด้วยแนวคิดของพุทธปรัชญาเช่นเดียวกัน

บทนำ

ถึงแม้ว่าผู้เขียนจะมีความเชื่อว่า หลายคนรู้ดีว่าการศึกษา คือ กุญแจสำคัญในการแก้ไข ปัญหา แต่การมีแค่ระดับความรู้เช่นนั้นยังไม่เพียงพอ เพราะยังมีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งจะได้อธิบายต่อไปและนอกจากนี้ผู้เขียนหลังจากมองปัญหาผ่านพุทธปรัชญาพบว่า ปัญหาทั้งหลายมีความเกี่ยวข้องกันกับธรรมชาติของมนุษย์อย่างแยกไม่ออก มนุษย์สร้างปัญหาเพราะมนุษย์มีการกระทำ บรรดาปัญหาทั้งหลายที่มีนั้นล้วนเกิดขึ้นเพราะการกระทำของมนุษย์ มนุษย์สร้างปัญหาเพราะธรรมชาติของมนุษย์เป็นสาเหตุหลัก

ที่กล่าวเช่นนี้ ผู้เขียนกำลังย้ำว่า มีธรรมชาติของมนุษย์บางอย่างเป็นตัวบ่งการให้มนุษย์สร้างปัญหา การจะรู้ได้ว่าธรรมชาติตัวไหนของมนุษย์เป็น ตัวบ่งการให้สร้างปัญหา การศึกษา คือ กุญแจสำคัญในการที่จะทำให้รู้ เมื่อรู้ว่าธรรมชาติของมนุษย์อันไหนเป็นสาเหตุแห่งปัญหา มนุษย์มีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องพัฒนาธรรมชาติตัวที่เป็นสาเหตุแห่งการแก้ปัญหาให้มีกำลังให้ได้ เพื่อจะได้ไม่ให้เป็นสาเหตุตัวที่เป็นสาเหตุในการสร้างปัญหามีอิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์

กล่าวโดยย่อ ธรรมชาติของมนุษย์คือ ตัวปัญหา มนุษย์สร้างปัญหาโดยผ่านการกระทำของตัวเองทุกๆ การกระทำของมนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติของมนุษย์อย่างแยกไม่ออก ดังนั้นมนุษย์ ในฐานะที่เป็นต้นเหตุแห่งปัญหา จึงมีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องแก้ปัญหามนุษย์ จะแก้ปัญหาก็หากธรรมชาติของมนุษย์เองได้รับการแก้ไขให้ถูกต้อง มีคำถามสำคัญว่า ทำไมมนุษย์จะต้องแก้ปัญหา

เพราะถ้าหากมนุษย์ไม่แก้ปัญหา โอกาสในการแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดของมนุษย์จะถูกบั่นทอนด้วยธรรมชาติของมนุษย์เอง การแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดจะเป็นไปได้ภายใต้ภาวะไร้ปัญหาเท่านั้น

นอกจากนี้ หากมองจากธรรมชาติของการเป็นมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในสังคม จะพบว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์เกิดขึ้นในสังคม เป็นสมาชิกของสังคม เรียนรู้สิ่งต่างๆ จากสังคม เพราะมนุษย์เชื่อว่าการเกิดขึ้นในสังคม ถูกเลี้ยงดู ได้รับการศึกษาจากสังคม จะทำให้มนุษย์แสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดได้ นั่นหมายความว่าสังคมมีความสำคัญต่อมนุษย์ เนื่องจากสังคม คือที่ๆ มนุษย์จะแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดได้เท่านั้น มนุษย์ไม่สามารถหาชีวิตที่ดีที่สุดได้หากปราศจากสังคม (จริงอยู่ว่า ปรัชญาอินเดียในบางยุคกระตุ้นให้มนุษย์ถั่วตัวออกจากสังคมเพื่อไปแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดให้แก่ตนเองตามภูเขาลำเนาไพร เช่นแนวคิดสันยาสีหรือในบางยุคกลับมามองไปอีกแบบ คือ มองว่าการที่มนุษย์จะมีชีวิตที่ดีที่สุดได้นั้น จำเป็นจะต้องประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเทพเจ้า เช่น ประเพณีบูชาโยธู แนวคิดเหล่านั้นจะไม่นำมาอภิปรายในที่นี้)

หากมองจากธรรมชาติของการเป็นปัจเจกบุคคล พบว่า มนุษย์มีหน้าที่โดยตรงในการที่จะแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดให้แก่ตนเอง การที่มนุษย์จะสามารถแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดให้แก่ตนเองได้ มนุษย์จะต้องมีความเป็นอิสระไม่อยู่ภายใต้สถานการณ์แห่งปัญหาใดๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง มนุษย์จะต้องไม่ถูกปัญหาใดๆ มาเป็นอุปสรรคในการแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุด

หากมองจากประเด็นที่ได้กล่าวมานี้พอจะเห็นได้ชัดเจนว่า มนุษย์เท่านั้นจะต้องรับผิดชอบปัญหาบรรดา มี เพราะปัญหาเหล่านั้นสืบเนื่องมาจากธรรมชาติของมนุษย์เองหาใช่มาจากข้างนอกไม่ การที่มนุษย์รับผิดชอบต่อปัญหา คือ การที่มนุษย์ตระหนักและเข้าใจว่าตนเองมีหน้าที่ๆ จะต้องแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุด

การอภิปราย

ปัญหามีว่า อย่างไรเรียกว่าการศึกษา มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตและนักคิดหลายคนได้ให้นิยามเกี่ยวกับการศึกษาแตกต่างกันออกไปตามแต่เป้าหมายที่ตั้งไว้ บางคนกล่าวว่าการศึกษา คือ การพยายามเข้าใจสิ่งที่ตนเองไม่เข้าใจให้มากที่สุด บางคนนิยามว่าการศึกษา คือ กระบวนการพัฒนาศักยภาพของความเป็นมนุษย์ บางคนบอกว่าการศึกษา คือ วิธีการเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งปวง บางคนบอกว่าการศึกษา คือ การพัฒนาความสามารถในการที่จะลดความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เอง ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า คำว่าการศึกษา มีนิยามมากมาย ถ้าถามนักฟิสิกส์จะได้รับคำตอบอีกอย่างหนึ่ง ถ้าถามนักปรัชญาจะได้รับคำตอบอีกอย่างหนึ่ง ถ้าถามรัฐบาลจะได้รับคำตอบหนึ่ง ไม่มีนิยามใดได้รับการสรุปว่า ตรงที่สุดกับคำว่าการศึกษา ทั้งนี้จะเป็นเพราะว่าการศึกษาคือการพิจารณาตามนัยแห่งธรรมชาติของมันแล้วมันเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่ง ดังนั้น การจะหาคำนิยามมาครอบการศึกษาและจำกัดไว้ในที่ใดที่หนึ่ง จึงเป็นเรื่องที่ทำได้ยากยิ่ง เมื่อไม่มีนิยามใดตรงกับคำว่าการศึกษา ปัญหาคือจะทำอย่างไรจึงจะสามารถค้นหาคำว่าการศึกษาได้ หากไม่มีนิยามที่ชัดเจนเป็นบรรทัดฐาน คำตอบอาจจะมีเยอะเช่นกัน มาพิจารณาธรรมชาติของผู้เขียนบ้างว่าจะเป็นอย่างไรร

เพื่อให้สอดคล้องกับบทความนี้ ผู้เขียนขออนุญาตการศึกษาว่า การศึกษา คือ การพยายามรู้และเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ให้ได้มากที่สุด ทำให้ผู้เขียนจึงนิยามเช่นนี้ เป็นเพราะว่าธรรมชาติของมนุษย์ คือ ตัวสร้างปัญหา ดังนั้น การศึกษาจะต้องเน้นไปที่การรู้และเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ เพื่อที่จะได้ปัญญาไปแก้ปัญหานั้นในส่วนที่ทำให้เกิดปัญหาและจะได้พัฒนาในส่วนที่ทำให้มนุษย์มีความก้าวหน้าในการแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุด

ปัญหามีว่า อะไรคือธรรมชาติของมนุษย์ หากพิจารณาธรรมชาติของพุทธปรัชญาพบว่า สิ่งประกอบกันเป็นมนุษย์จะมีสองส่วน แต่ละส่วนจะมีรายละเอียดปลีกย่อยออกไป คือ ส่วนที่เป็นรูปและส่วนที่เป็นนาม ส่วนที่เป็นรูป คือ สิ่งที่จับต้องได้ทำมาจากธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม และ ไฟ และในธาตุทั้งสี่ยังแยกออกไปเป็นรายละเอียดอีก เช่น ตา หู จมูก เป็นต้น สำหรับส่วนที่เป็นนาม คือ ส่วนที่เป็นความรู้สึก ส่วนที่เป็นความจำ ส่วนที่ทำให้เกิดการกระทำ (ดีชั่ว) และส่วนที่เป็นความนึกคิด ทั้งหมดนี้อาจจะตั้งชื่อได้ว่า “ขันธห้า”¹

ขันธห้านี้แหละพุทธปรัชญาเชื่อว่า เป็นตัวที่ใช้อธิบายคำว่า “มนุษย์” ได้ การจะอธิบายความเคลื่อนไหวหรือการจะคาดคะเนใดๆ ถึงความเป็นไปของมนุษย์จำเป็นจะต้องพิจารณาจากขันธห้าเหล่านี้ ในบรรดาขันธทั้งห้าข้างต้น ส่วนที่สำคัญซึ่งจะนำมาอภิปราย คือ ส่วนที่ทำให้เกิดการกระทำหรือส่วนที่เรียกทางภาษาบาลีว่า “สังขาร” ภาษาอังกฤษอาจจะแปลว่า “mental formations” ตรงนี้แหละถือว่าเป็นธรรมชาติอันสำคัญยิ่งของความเป็นมนุษย์ มนุษย์จะทำดี ทำชั่ว ส่วนนี้เป็นตัวจัดการทั้งหมด

ถ้าพิจารณาโดยยึดคำว่า “ดี” และ “ชั่ว” เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ส่วนแห่งสังขารนี้จะมีคุณลักษณะสำคัญอยู่สองประเภทและแต่ละประเภทจะมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง คือ ประเภทที่มีคุณลักษณะดี ได้แก่ ความละเอียดอ่อน (หิริ) ความ สะดุ้งกลัวต่อบาป (โอตตัปปะ) ความไม่ย่อภาค (อโลภะ) ความไม่คิดประทุษร้าย (อโทสะ) เจริญชอบ (สัมมาวาจา) กระทำชอบ (สัมมากรรม) ความสงสาร (กรุณา) ความยินดีต่อสัตว์ผู้ได้สุข (มุทิตา) เป็นต้น และประเภทที่มีคุณลักษณะชั่ว ได้แก่ ความหลง (โมหะ) ความไม่ละเอียดอ่อน (อหิริกะ) ความไม่สะดุ้งกลัวต่อบาป (อนอตตัปปะ) ความโลภ (โลภะ) ความคิดประทุษร้าย (โทสะ) ความเห็นผิด (ทิฏฐิ) เป็นต้น

ถามว่า เพราะเหตุอะไรคุณลักษณะของจิตทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วจึงทำให้จิตตกไปอยู่ใต้อำนาจได้ กล่าวกันว่านอกจากคุณลักษณะทั้งสองประเภทแล้ว ยังมีคุณลักษณะทั่วไปที่สำคัญอีกอันหนึ่งซึ่งอาจจะเข้ากับฝ่ายดี หรือฝ่ายชั่วก็ได้ ตัวนี้เป็นตัวจงใจต่ออารมณ์เรียกกันว่า “เจตนา” นักปราชญ์ผู้มีความเชี่ยวชาญคัมภีร์พุทธศาสนา เช่น มหาเถระ เลดี สยาดอ 2 กล่าวไว้ในหนังสือ “คู่มือพุทธศาสนา” ว่า ตัวเจตนาที่แหละ คือ ตัวกระทำกรรม (doer) มนุษย์จะพูด จะคิด จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตัวเจตนา

¹ ส.ช.17/48/6667

² Mahathera Ledi Sayadaw. *The Manuals of Buddhism*, (Delhi: Sri Satguru, 1997), p. 12.

แหละเป็นผู้กำหนด แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กम्मิ วทามิ” ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการกรรมด้วยกาย วาจา ใจ³

ปัญหามีว่า ทำอย่างไรจึงจะให้คุณลักษณะฝ่ายดีได้ทำงานและไม่ให้คุณลักษณะฝ่ายชั่วได้โอกาสหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ทำอย่างไรมนุษย์จึงจะให้เจตนาดีเกิดขึ้นอย่างเดียว ไม่ปล่อยให้เจตนาชั่วได้โอกาส กล่าวโดยหลักการ จะบอกว่าต้องฝึกให้มีสติ (mindfulness) วิธีฝึกให้มีสติจะพบว่า มีความหลากหลาย เช่น การนั่งสมาธิ การเดินจงกรมหรือการเพ่งกสิณ เป็นต้น ตรงนี้แหละเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงของมนุษย์ ถ้าหากต้องการที่จะแก้ปัญหา มนุษย์ต้องพัฒนาธรรมชาติที่เป็นของตนเองนี้ให้มีกำลังให้ได้ หลายคนอาจจะเคยได้ยินคุณปู่ คุณย่า หรือหลวงพ่อนำลูกศิษย์ว่า “คิดดี พูดดี ทำดี”

วลีเหล่านี้มีความหมายลึกซึ้งซ่อนอยู่ หากพิจารณาอย่างรอบคอบ คิดดี คือ การพยายามทำให้เจตนาดี พูดดี ทำดีก็เช่นเดียวกัน การพัฒนาให้เจตนาดีมีกำลังไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะชีวิตประจำวันของคนเรานั้นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ รอบตัว ดังนั้น จึงมีคำแนะนำเพิ่มอีกว่า “ให้คิดก่อนพูด ให้คิดก่อนทำ” แต่โดยทั่วไปแล้วจะพบว่า หลายคนพูด หลายคนทำ โดยมีได้คิดให้รอบคอบก่อน จึงกลายเป็นว่าแทนที่จะเป็นไปเพื่อแก้ปัญหา กลับเป็นการเพิ่มปัญหา หากมองจากแง่นี้จะเห็นได้ว่า มนุษย์มีโอกาสเลือกที่จะทำดีหรือทำชั่ว มนุษย์ไม่ได้ถูกบังคับหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งการกระทำของมนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งเทพเจ้าใดๆ ดลบันดาล

เมื่ออภิปรายมาถึงประเด็นนี้ขอยกตัวอย่างแห่งการคิดดีที่ปรากฏในทวาราวดีตักกสูตร⁴แห่งมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่ม 12 เรื่องมีว่า สมัยหนึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคราวประทับ ณ เขตวันมหาวิหารได้ตรัสกับภิกษุถึงความนึกคิดที่เกิดขึ้นแก่พระองค์ในสมัยที่ยังไม่ได้ตรัสรู้ ความนึกคิดที่เกิดขึ้นมี 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายชั่ว ได้แก่ ความคิดนึกในกาม ปองร้าย เบียดเบียน ฝ่ายดี ได้แก่ ความคิดนึกออกจากกาม ไม่ปองร้าย ไม่เบียดเบียน พระองค์ตรัสว่า ในสมัยนั้นพระองค์ได้ต่อสู้กับความนึกคิดฝ่ายชั่ว โดยเมื่อความคิดชั่วเกิดขึ้น ก็มีสติรู้ทันด้วยการทำอย่างนั้นต่อเนื่อง (มีสติคอยระวัง) ความคิดชั่วจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้ พระองค์ทำความเพียรนี้ติดต่อกัน จึงสามารถละและบรรเทาความคิดเหล่านั้นและทำยที่สุดความคิดฝ่ายชั่วทั้งหมดไป

ในเรื่องนี้พระองค์ได้ชี้ให้เห็นว่า คนเราหากตรึกตรองเรื่องใดมาก จิตก็น้อมเอียงไปทางนั้น เช่น คิดจะแบ่งปัน จิตก็จะโน้มโน้มไปในการแบ่งปัน เป็นต้น มีคำถามว่าทำไมพระองค์ต้องคิดดีและละการคิดชั่ว ตอบว่า เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นโทษแห่งการคิดชั่ว ดังนั้น จึงไม่คิดชั่วหันมาทำความคิดดีให้เกิดขึ้นและพยายามรักษาความคิดดีนั้นให้คงอยู่ เมื่อความคิดดีทำงาน ความคิดชั่วก็หมดโอกาสจะเข้าครอบงำจิต

³ ส.ม.22/63/577

⁴ ม.มู.12/206/218-225

ถัดจากนั้น เรื่องการคิดตีมีปรากฏในสูตรถัดมาชื่อว่าวิตกกังวลฐานสูตร⁵ ในพระสูตรนี้ พระองค์ได้ตอบคำถามเพื่อบรรเทาความสงสัยให้แก่ภิกษุในปัญหาที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะสามารถทำให้ ความคิดตีปรากฏขึ้นได้ พระองค์ได้เสนอหลักที่จะนำไปสู่การคิดตีไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. เมื่อใส่ใจเครื่องหมายใด ความคิดชั่วเกิดขึ้น ทรงแนะนำให้เปลี่ยนเครื่องหมายแห่งการคิดนั้น ไปเป็นเครื่องหมายอื่น เช่น คิดถึงการให้ ความคิดตีปรากฏ แต่ถ้าคิดถึงการเอา ความคิดชั่วปรากฏ พระองค์เปรียบเรื่องนี้เหมือนนายช่างเอาลิ้มเนื้อละเอียดมาตอกเอาลิ้มเนื้อหยาบออกไป

2. เมื่อใส่ใจเครื่องหมายอื่น อันเป็นกุศล แต่ว่าความคิดชั่วยังเกิดขึ้นทรงแนะนำให้พิจารณาโทษ ของความคิดชั่วนั้น เปรียบเสมือนชายหนุ่มหญิงสาวที่รักสวयรักงาม รังเกียจซากศพสัตว์ต่างๆ ที่มา คล้องคอตนเองฉะนั้น

3. เมื่อได้พิจารณาโทษของการคิดชั่วแล้ว แต่ว่าความคิดชั่วยังไม่หายไปทรงแนะนำให้ไม่ใส่ใจ ความคิดชั่วนั้นและความคิดชั่วนั้นจะหายไป เปรียบเสมือนคนตาดีไม่ต้องการเห็นรูป ก็กลับตาหรือ มองไปทางอื่นฉะนั้น

4. เมื่อไม่ระลึก ไม่ใส่ใจความคิดชั่วเหล่านั้น ปรากฏว่าความคิดชั่วยังเกิดขึ้น ทรงแนะนำให้ใส่ใจถึงที่ตั้งแห่งเหตุของความคิด (วิตกกังวลฐานธรรมะ นั่นคือให้ดูว่าอะไรเป็นสาเหตุทำให้ความคิดชั่ว นั้นเกิดขึ้น เปรียบเสมือนคนเดินเร็ว เดินช้าลง หยุด ยืนนั่ง นอน สละอิริยาบถหายาๆ สำเร็จอิริยาบถ ละเอียด

5. เมื่อได้ใส่ใจถึงที่ตั้งแห่งเหตุของความคิดฝ่ายชั่วเหล่านั้น ความคิดฝ่ายชั่วยังคงเกิดขึ้นทรง แนะนำวิธีว่า ให้เอาพินกดพิน เอาลิ้นกดเพดาน ช่มชี่ปับคั้นจิต เปรียบเสมือนคนมีกำลังกว่าเอามือไปจับ คอคนมีกำลังน้อยกว่าช่มชูปู่ไว้ฉะนั้น

ข้อแนะนำทั้งห้าประการข้างต้น กล่าวได้ว่าเป็นกุสโลบายและเป็นวิธีการที่จะทำให้คนเรา สามารถทำให้ความคิดที่เกิดขึ้นและในขณะเดียวกันก็เป็นวิธีการที่จะทำให้ความคิดฝ่ายชั่วไม่ได้ออกาสหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เมื่อคนเรารักษาความคิดดีไว้ความคิดชั่วก็เป็นอันทำลายไปด้วย

การกระทำของมนุษย์เป็นอย่างไร ในทางพุทธปรัชญากล่าวว่ามนุษย์มีการกระทำอยู่สาม อย่าง คือ หนึ่ง ทางกาย เรียกว่ากายกรรม เช่น การจับ การชกต่อย เป็นต้น ทางวาจาหรือทางการพูด เรียกว่า วาจากรรม เช่น การพูด อาจจะถูกชกชวนให้คนทำดีหรือพูดส่อเสียด เป็นต้น และทางใจ เรียกว่า มโนกรรม เช่น การนึกคิด การอาฆาตพยาบาท เป็นต้น หากมองอีกแง่หนึ่งการกระทำอาจจะ กล่าวได้ว่า เป็นที่ๆ สะท้อนออกซึ่งอัตลักษณ์ของความเป็นมนุษย์ ในแต่ละขณะคนเสียใจอาจจะ สะท้อนความเสียใจนั้นผ่านหน้าตาที่ปรากฏออกมาอย่างเศร้าสร้อย อาจจะมีน้ำตาหรืออาจจะร้องไห้ อย่างดัง ตรงกันข้ามคนดีใจอาจจะสะท้อนความดีใจนั้นผ่านออกมาทางสีหน้า เช่น มีหน้าตายิ้มแย้ม เอิบอิม คนที่โกรธอาจจะแสดงความโกรธผ่านการชกต่อย การกล่าวพรูสวาท การกระทำเช่นนี้เห็นได้ง่าย ส่วนคนที่ไม่แสดงออกทางกายหรือทางวาจาอาจจะแสดงออกทางใจ ในส่วนนี้คนที่เป็นเจ้าของ การกระทำเห็นได้ชัดที่สุด

⁵ ม.ม.12/216-221/226-232

บรรดาการกระทำทั้งสามนั้น การกระทำทางใจถือว่ามีความละเอียดอ่อนและต้องพิจารณาเป็นพิเศษเพราะมันอาจจะทำให้เกิดผลที่ดีมากหรือทำให้เกิดผลที่ไม่ดีมาก เรื่องนี้ขอยกตัวอย่างการโต้แย้งระหว่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับที่เขตปัสสินีครนถ์ ในอุปาสิทวาทสูตร⁶ มัชฌิมนิกาย ในพระสูตรนี้แสดงทรรศนะของพระพุทธศาสนากับแนวคิดของนิครนถ์ในเรื่องว่าด้วยการกระทำไหนที่มีโทษมาก

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าถามว่า“ในการทำกรรมอันเป็นบาป นิครนถ์บัญญัติว่ามีกรรมกี่อย่าง”

นิครนถ์หนุ่มตอบว่าสำนักของนิครนถ์ ไม่ได้บัญญัติกรรม แต่บัญญัติ “ทัณฑ์” แทน

“นั่นทัณฑ์ที่เป็นบาปมีกี่อย่าง” ตอบว่า “มี 3 อย่าง คือ ทัณฑ์ทางกาย วาจา และทางใจ”

“อย่างไรหนามีโทษมาก” “ทัณฑ์ทางกาย” นิครนถ์หนุ่มตอบ

ในเรื่องนี้พระองค์ถามถึงความแน่ใจของนิครนถ์ที่ตอบเช่นนั้นถึงสามครั้ง นิครนถ์ก็ตอบยืนยันเช่นเดิม

นิครนถ์ถามย้อนว่า “แล้วท่านบัญญัติทัณฑ์กี่อย่าง” พระองค์ตอบว่า “ไม่ได้บัญญัติว่าทัณฑ์ แต่ บัญญัติว่ากรรม” “พระองค์บัญญัติไว้ว่ามีกี่อย่าง” “มีสามอย่าง คือ กรรมทางกาย วาจา และใจ” พระองค์อธิบายเพิ่มเติมว่า กรรมทางใจมีโทษมากกว่าและทรงเน้นคำตอบของพระองค์ถึงสามครั้งเช่นกัน หลังจากได้ฟังเช่นนั้น นิครนถ์ได้ขออนุญาตกลับสำนัก

พอไปถึงสำนักนิครนถ์หนุ่มรายงานความเป็นไปทั้งหมดให้คณาจารย์ตนเองทราบ

มีคฤหบดีคนหนึ่งชื่ออุบาสี พอได้ฟังแล้วเกิดความฮึกเหิม เพราะคิดว่าพระสมณโคดมพูดไม่ถูกหลัก ประสงค์จะไปโต้แย้งแสดงความรู้ของตนเองเพื่อจะได้ให้คนอื่นเห็นว่าชาวนิครนถ์มีความรู้ความสามารถไม่แพ้คนอื่น พอตกลงกันเรียบร้อยแล้ว อุบาสีคฤหบดีจึงไปยกวาทะในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากได้รับการเชื้อเชิญให้นั่งจึงเริ่มแสดงวาทะ

ในขณะที่โต้แย้งอุบาสีคฤหบดียืนยันเช่นเดียวกับนิครนถ์หนุ่มคนก่อนว่า “ทางกายมีโทษมากกว่า”

“คนที่สำรวมระวัง แต่ยังคงเดินไปเหยียบสัตว์เล็ก สัตว์น้อยให้ตาย ผลเป็นเช่นไร” พระสัมมาสัมพุทธเจ้าถาม

“ถ้าไม่มีเจตนาที่มีโทษน้อย” “ถ้ามีเจตนาเล่า” “มีโทษมาก”

พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายกตัวอย่างเมืองนาลันทาว่ามีคนและสัตว์อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทรงถามว่า ถ้าหากมีคนคิดจะฆ่าคนและสัตว์ทั้งหมด ด้วยดาบเดียวจะทำได้หรือไม่ ตอบว่า “ทำไม่ได้” ทรงถามเพิ่มว่า ถ้าหากคนมีฤทธิ์ทางจิต สามารถทำได้หรือไม่ ตอบว่า “ได้”

ตัวอย่างแห่งการสนทนาที่กล่าวมาข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่าการกระทำทางใจมีโทษมาก ดังนั้น ถ้าหากอยากจะทำแก้ปัญหา การเริ่มต้นแก้ตรงนี้ย่อมจะมีผลมากเช่นกัน

ทำไมมนุษย์จึงมีการกระทำ มนุษย์มีการกระทำเพราะมนุษย์ต้องแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดให้กับตนเอง (บางคนอาจจะกล่าวว่ามนุษย์มีการกระทำ เพราะมนุษย์ต้องการการอยู่รอด เช่น ทิวากิน ง่วงกินนอน) มนุษย์ต้องทำสิ่งต่างๆ มนุษย์ต้องพูด มนุษย์ต้องขีดเขียน มนุษย์ต้องคิด ก็เพราะมนุษย์กำลัง

⁶ ม.ม.13/56-65/53-62

แสวงหาชีวิตที่ดีที่สุด การกระทำทั้งสามอย่างนี้แหละเป็นเครื่องมือของการแสวงหา ถ้ามนุษย์ไม่มีการกระทำ มนุษย์ก็จะเกิดมาเปล่าประโยชน์ กล่าวกันว่าพุทธปรัชญามองมนุษย์ว่าเป็นไวเนยสัตว์ คือเป็นสัตว์ที่อยู่ในระดับที่พอจะแนะนำ ฝึกฝนเพื่อก้าวไปสู่จุดสูงสุดหรือชีวิตที่ดีที่สุดได้หรือถ้าจะมองในทรรศนะของปรัชญาพุทธสายมหายานจะพบว่า มนุษย์ทุกตัวตนมีโพธิจิต คือ มีจิตแห่งการตรัสรู้หรือมีจิตที่พอจะแนะนำให้รู้จริงเห็นแจ้งได้ สาเหตุที่มนุษย์ทำผิด เพราะไม่ได้ตระหนักถึงข้อนี้หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ มนุษย์มีธรรมชาติแห่งความไม่รู้ คือ อวิชชาเป็นตัวครอบงำ ดังนั้น ปรัชญาสายนี้จึงแนะนำให้มนุษย์พยายามปฏิบัติตามวิถีทางที่จะกระตุ้นให้โพธิจิตปรากฏตัวออกมา เพื่อที่จะทำให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงความสามารถพิเศษที่ตนเองมีและเมื่อรู้แล้วจะได้ไม่เลินเล่อและถึงเวลานั้นจะทำให้มนุษย์พัฒนาศักยภาพนั้นให้เป็นจริงในที่สุด เช่น สอนให้ทำทาน สอนให้รักษาศีล เป็นต้น

ถ้าหากว่ามนุษย์กำลังแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุด ผ่านกระทำของตนเองทั้งสามแล้ว ทำไมการกระทำของมนุษย์จึงเกิดปัญหา มนุษย์ไม่รู้หรือว่าการกระทำนั้นจะเป็นปัญหา การกระทำของมนุษย์ทำให้เกิดปัญหา เพราะว่ามีมนุษย์บางที่เมื่อทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เขาถูกส่วนที่เป็นตัวปัญหาครอบงำ ส่วนที่เป็นตัวปัญหานั้นปรากฏตัวผ่านการกระทำทั้งสามอย่างของมนุษย์เอง ดังนั้น เขาจึงไม่รู้ว่าการกระทำนั้นจะเป็นปัญหา การที่มนุษย์ไม่รู้ เพราะเขาขาดการศึกษาที่เพียงพอหรือเขาได้รับการศึกษา แต่การศึกษานั้นเป็นการศึกษาที่ไม่ได้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์เป็นการศึกษาอย่างอื่น เช่น ศึกษาดวงดาว ดวงจันทร์ เป็นต้น

พูดถึงตรงนี้แล้ว เห็นได้ชัดเจนว่าการศึกษาในปัจจุบันจะเน้นให้มนุษย์รู้เรื่องโลกข้างนอก เช่น การไปดวงจันทร์ การสร้างพลังงานนิวเคลียร์ การสร้างยานอวกาศ เป็นต้น มนุษย์ที่เคยเป็นสัตว์สังคมเปลี่ยนไปเป็นมนุษย์ดวงจันทร์แทน มนุษย์แทบจะไม่รู้จักกันและกัน เมื่อมนุษย์ไม่รู้จักกันและกัน ความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีก็สูญหาย กล่าวได้โดยย่อว่ามนุษย์ไม่รู้จักคำว่า “มิตรภาพ” “ความเป็นพี่เป็นน้อง” หรือแม้กระทั่งรู้ “ความเป็นมนุษย์” มนุษย์ไม่ได้เรียนรู้ที่จะอยู่ด้วยกัน มนุษย์จึงไม่รู้ว่าการอยู่ด้วยกันนั้นควรทำอย่างไร เพราะอะไรจึงเป็นเช่นนี้ เพราะมนุษย์ขาดความรู้ในเรื่องของความเป็นมนุษย์

มนุษย์ปัจจุบันนี้ อาจจะมีความสามารถในการแก้ไขคอมพิวเตอร์มีความสามารถในการสร้างยานอวกาศไปนอกโลก มีความสามารถสร้างชิปนาฬิกาตุ้บนาฬิกาหรรษา ฯลฯ มากมายหากจะกล่าวถึง ความสามารถที่มนุษย์มี แต่มนุษย์ไม่สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์ไม่สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติ ความขัดแย้งระหว่างภูมิภาค ไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจน ไม่สามารถแก้ปัญหาแม้แต่พี่น้องในครอบครัวเดียวกัน ฯลฯ มนุษย์สามารถแก้ไขสิ่งที่อยู่นอกตัวได้ เพราะมนุษย์เรียนรู้ฝึกฝนมีความชำนาญในเรื่องเหล่านั้น แต่น่าเสียดายว่า มนุษย์ไม่รู้จะแก้ไขปัญหอันเกิดจากความเป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์ไม่ได้มีความรู้ในเรื่องของความเป็นมนุษย์ ความไร้สามารถตรงนี้ปรากฏชัดเจน

จากการดูแนวโน้มหรือทิศทางของการศึกษาของสังคมยิ่งน่าเป็นห่วง เพราะเมื่อสังคมเน้นความรู้เรื่องโลกภายนอก คนที่มีหน้าที่กำหนดทิศทางของการศึกษาก็จะกำหนดทิศทางของการศึกษาตามนั้น งบประมาณมากมายจะถูกจัดสรรเพื่อทำสิ่งนั้นให้เป็นจริง (ผู้เขียนยังคิดว่าเมื่อไหร่จะมีคน

มากำหนดทิศทางการศึกษาที่มันตรงกันข้ามบ้าง จะได้เห็นชัดเจนว่าการเน้นความรู้เรื่องโลกภายนอกกับการเน้นความรู้เรื่องมนุษย์ ทิศทางไหนจะทำให้คนมีความสุขมากกว่า) บางครั้งอาจจะมียุคฝ่ายลุกขึ้นมาชี้ว่า การกำหนดทิศทางการศึกษาเช่นนั้น จะทำให้เกิดปัญหา การศึกษาของสังคมไม่ควรจะถูกกำหนดเช่นนั้น คนที่มีหน้าที่อาจจะมองว่าการกล่าวเช่นนั้นเป็นเพราะผู้กล่าวเรียนแต่ในตำรา ไม่รู้จักชีวิตจริง (คือนอกตำรา) แต่สิ่งที่เห็นในหลายปีที่ผ่านมา กลับปรากฏว่าคนที่กำหนดทิศทางของการศึกษาไม่รู้จริง การศึกษาที่จัดมาไม่ได้นำไปสู่การพัฒนาคนและสังคม แต่กลับนำไปสู่การบั่นทอนและทำลายรากฐานของมนุษย์และสังคมแทนและถ้าหากสังคมยังกำหนดทิศทางการศึกษาเช่นนั้น สังคมต้องยอมรับปัญหามากมายที่จะเกิดขึ้นตามมาและเรื่องนี้ปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนเกือบทุกสังคม เช่น สังคมไทยปัจจุบัน

ปัจจุบันนี้ไม่ทราบว่ามีผู้บริหารบ้านเมืองรู้ชัดเจนหรือไม่ว่า มนุษย์คือต้นเหตุแห่งปัญหามันไม่ใช่ ธรรมชาติที่เกิดอยู่ข้างนอกซึ่งหลายรัฐบาลกำลังทุ่มงบประมาณเพื่อพิชิต พูดมาตรงๆทำให้ไปถึงคำพูดที่ว่า “เข้าศึกษาข้างนอกที่คุณพิชิตได้มันไม่ได้มีความยิ่งใหญ่ไปกว่าการที่คุณสามารถพิชิตตนเองได้” บางครั้งผู้เขียนมาคิดว่าจำเป็นหรือไม่ที่มนุษย์จะต้องรู้โลกภายนอกมากมายขนาดนั้น จะดีหรือไม่หากสังคมเรานำการศึกษาให้คนเข้าใจความเป็นมนุษย์ ให้คนเข้าใจว่าการอยู่ในสังคมนั้นควรจะทำตัวอย่างไร มนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมมีหน้าที่อย่างไร

พออภิปรายมาถึงประเด็นนี้ มีคำถามที่หลายคนอาจจะเคยได้ยินและอาจจะเคยร่วมโต้แย้งมาแล้ว ที่ว่า “จำเป็นหรือไม่ที่คนเป็นครูจะต้องเป็นคนดีทั้งในและนอกห้องเรียน” บางคนโต้แย้งว่า “จำเป็น” “บางคนโต้แย้งว่า “ไม่จำเป็น” ผู้เขียนเคยได้ยินมาหลายปีแล้ว แต่ว่าในขณะนั้นไม่สามารถจะตอบได้ชัดเพราะไม่รู้จะให้คำตอบอย่างไร เนื่องจากคิดว่าบางครั้งคำตอบอาจจะตอบด้วยเหตุผลเพียงอย่างเดียวแต่ขาดประสบการณ์ที่ดีสนับสนุน คำตอบนั้นอาจจะดีแต่ว่ายากแก่การปฏิบัติหรืออาจจะไร้ประโยชน์ (เรื่องการตอบคำถามโดยอาศัยประสบการณ์อย่างเดียวหรือการตอบคำถามโดยอาศัยเหตุผลอย่างเดียวหรือการตอบคำถามโดยอาศัยทั้งเหตุผลและประสบการณ์มีความสำคัญยิ่ง

ผู้เขียนคิดว่าบางทีการตอบคำถามโดยอาศัยเหตุผลอย่างเดียว แต่ไร้ประสบการณ์สนับสนุนมันเป็นเหมือนการทำอาหารโดยไม่มีเครื่องปรุงอาหารได้คุณประโยชน์แต่ขาดรสชาติ ทำให้ไม่จำเป็น เช่นนี้คำตอบมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์อีกเช่นเดิม)

ถ้าหากไปถามพวกเสรีนิยม (Liberalists) คำตอบที่ได้ คือ “มันเป็นเรื่องส่วนตัวของคนเป็นครู ตอนอยู่ในห้องเรียนเขาควรจะเป็นคนดี แต่นอกห้องเรียนเขาจะเป็นอะไรก็ได้ คือ จะเป็นคนดีหรือไม่ ก็ได้ (ดีคือทำตัวให้ถูกกฎเกณฑ์ที่สังคมคาดหวัง) เหตุผลที่พอจะอธิบายได้มีดังนี้ เพราะ 1. ตอนอยู่ในห้องเรียนเขาควรจะเป็นคนดี เพราะมันเป็นหน้าที่ของครู 2. ตอนอยู่นอกห้องเรียน เขาจะเป็นคนดี หรือไม่ก็ได้ เพราะ 1) มันเป็นสิทธิของเขา และ 2) เมื่อเขาไม่ได้กำลังทำงานจะไปบังคับเขาทำไม

กล่าวโดยสรุปว่า พวกเสรีนิยมเน้นเรื่องสิทธิของปัจเจกชนเป็นบรรทัดฐานและอาจจะดูว่าตอนนั้น เขาทำอะไร เสรีนิยมจะไม่พิจารณาว่า การกระทำของคนๆ หนึ่งทำให้อีกหลายๆ คนเป็นอย่างไร สิ่งที่พวกเสรีนิยมเน้น คือ คนที่เป็นครูควรจะมีสิทธิส่วนบุคคลในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตราบ

เท่าที่การกระทำของเขานั้น ไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน ถ้าหากไปถามพวกอนุรักษนิยม (Conservativists) คำตอบที่ได้อาจจะ 1. ถ้าหากการเป็นคนดีในห้องเรียนแล้วทำให้สังคมมีความสุข เขาควรจะเป็นดี และ 2. ถ้าหากการเป็นคนไม่ดีนอกห้องเรียนแล้วทำให้สังคมไร้ความสุขเขาไม่ควรทำ

กล่าวโดยสรุป แนวคิดนี้จะพิจารณาว่า การกระทำของคนๆ หนึ่งทำให้สังคมเป็นเช่นไรนั้น หมายความว่า การอยู่รอดและความสุขของสังคมเป็นสิ่งที่ครูควรจะทำ มองจากมุมนี้ดูเหมือนว่า ปัจเจกชนไม่ได้มีความสำคัญมากไปกว่าการอยู่รอดของสังคม กลับเป็นว่าสวัสดิภาพของสังคม ส่วนรวมมีความสำคัญกว่า

ถ้ามองจากพุทธปรัชญาพบว่า การเป็นครูที่ดีทั้งในและนอกห้องเรียนมีความจำเป็น เพราะ 1. ช่วยทำให้ครูได้พัฒนาธรรมชาติฝ่ายดีของตัวเอง คือ คิดดี พูดดีและทำดีในทุกๆ โอกาส ไม่ว่าจะ เป็นในห้องเรียน หรือว่านอกห้องเรียน พิจารณาจากประเด็นนี้ ครูในฐานะเป็นปัจเจกชนมีหน้าที่ต้อง พัฒนาศักยภาพของตนเองในการแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุด ถ้าพิจารณาว่า การเป็นครู คือ การกำลังทำ หน้าที่ในการแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุด ยิ่งจะเพิ่มน้ำหนักในการสนับสนุนว่า ทำไมจึงมีความจำเป็นที่ครู จะต้องเป็นคนดีทั้งในและนอกห้องเรียน ในแง่การแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดและการทำหน้าที่เป็นเรื่อง เดียวกัน

หากพิจารณาความเป็นครูในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ครูควรจะเป็นคนดีด้วย เพราะครู ในขณะที่กำลังแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดให้กับตัวเองไม่ต้องการที่จะถูกกีดกันจากคนอื่นหรือถูกปัญหาที่ คนอื่นก่อกวนจนกลายเป็นอุปสรรค นั้นหมายความว่าเมื่อทุกคนตระหนักว่า การอยู่ในสังคมที่มีความ สุข เอื้อเอื้อเอื้อเอื้อ มีน้ำใจ ถือเป็นโอกาสที่ดีที่จะทำให้คนที่อยู่ในสังคมแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดได้ สมาชิกของสังคมจึงมีหน้าที่โดยตรงที่จะทำให้สังคมเป็นที่ๆ จะอำนวยความสะดวกนั้นได้

ครูควรจะเป็นคนดีทั้งในและนอกห้องเรียน เพราะมันจะทำให้ครูได้รับการยกย่องสรรเสริญ และที่สำคัญ คือ ครูจะมีชีวิตที่มีความสุข ในเรื่องนี้มีนิทานธรรมบทเป็นตัวอย่าง

เรื่องมีว่าพระอุพนันทศากยบุตร ฉลาดในการกล่าวธรรม มีโวหารเป็นเลิศ ภิกษุทั้งหลายพอ ได้ฟังคำของท่านก็เกิดความเลื่อมใส จึงนำจีวรของตนมาถวายท่าน ต่อมาใกล้เข้าพรรษาท่านได้ เดินทางไปชนบท พวกภิกษุสามเณรได้ทราบกิตติศัพท์ท่านดี พอรู้ว่าท่านเดินทางมาจึงนิมนต์ให้จำ พรรษาด้วย “ในวัดนี้ได้ผ้า จำนำพรรษาก็ผืน” ท่านถาม “ได้เท่านั้น เท่านั้น” พวกภิกษุสามเณรตอบ ท่านทั้งบริหารของท่านไว้เป็นสัญลักษณ์ ท่านถามมาเรื่อยจนมาถึงวัดที่สี่ “ได้ผ้าสาฎกสี่ผืน” พอได้ฟัง ดังนั้น ท่านจึงตัดสินใจจำพรรษา ในระหว่างพรรษา ชาวบ้านมาฟังธรรมแล้วเกิดความเลื่อมใส จึง ได้ถวายสักการะเป็นอันมาก พอออกพรรษาแล้วท่านส่งข่าวไปบอกให้วัดที่ท่านทั้งบริหารไว้เป็น สัญลักษณ์ให้ส่งผ้าจำนำพรรษาส่วนของท่านมา เมื่อได้แล้วจึงบรรทุกลูกกระทุ้งหมดมุ่งหน้าเดินทาง ต่อไป

ในระหว่างทางมีพระภิกษุสองรูปหลังจากจำพรรษาแล้วได้ผ้าสาฎกสองผืนและผ้ากำพลหนึ่ง ผืนแบ่งกันไม่ได้ ทะเลาะกันอยู่ พอได้เห็นพระอุพนันทศากยบุตรผ่านมาจึงเข้าไปหาด้วยหวังว่าท่านคง จักช่วยตัดสินให้ได้ เมื่อเข้าไปใกล้จึงขอร้องให้ท่านแบ่งให้ “พวกคุณ จักเชื่อคำเราหรือไม่” “เชื่อ”

พระสองรูปตอบ ท่านมอบผ้าสาฎกให้พระองค์ละผืน ส่วนผ้ากำพลท่านถือเอาเอง ด้วยการให้เหตุผลว่า ท่านเป็นพระธรรมกถึก ผ้ามีค่ามากเช่นนั้นสมควรแก่ท่าน พระสององค์ไม่พอใจ จึงไปกราบทูลเรื่องนั้นให้พระศาสดาทราบ

พอพระศาสดาได้ทราบเรื่องจึงตรัสแก่ภิกษุสองรูปว่าไม่ใช่แค่นี้เท่านั้น แม้ในอดีตชาติก็เคยมีคดีของพระอุปนันทศากยบุตร เรื่องที่ว่า มีนกสองตัว ตัวหนึ่งหากินตามริมฝั่ง อีกตัวหนึ่งหากินในน้ำ ลึก บังเอิญไปได้ปลาตะเพียนตัวใหญ่ ตกลงแบ่งกันไม่ได้ เห็นสุนัขจิ้งจอกผ่านมา จึงเข้าไปขอให้ช่วยแบ่ง สุนัขจิ้งจอก “อย่ามารบกวนเราเลย พระราชาแต่งตั้งเราให้ตัดสินคดีในศาลก็เหนื่อยมากอยู่แล้ว เราเดินมาเที่ยวเล่นเท่านั้น” “ช่วยหน่อยเถอะ” นกทั้งสองอ้อนวอน “พวกท่านจักเชื่อเราหรือไม่” สุนัขจิ้งจอกย้อนถามเมื่อถูกรบเร้า “เชื่อ” จึงตัดปลาออกเป็นสามส่วน ส่วนหางให้นกตัวที่หากินริมฝั่งน้ำ ส่วนหัวให้นกที่หากินทางน้ำลึก ส่วนกลางตกเป็นของตัวเองด้วยการให้เหตุผลว่า เป็นคนวินิจัยธรรม

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสว่า คนที่เอาเปรียบพวกเธอ คือ พระอุปนันทศากยบุตร เมื่อจะทรงตีเตียนพระอุปนันทศากยบุตร จึงตรัสคาถาว่า

อตตานเมว ปฐมัม   ปฏิรูปเป นิเวสเย
 อถญญมนุสาเสย   น กิลิสเสยย ปณทิโต.
 บัณชิตพิงตั้งตนนั้นแลในคุณอันสมควรก่อน
 พึงสั่งสอนผู้อื่นในภายหลัง จะไม่พึงเศร้าหมอง⁷

จากคาถาธรรมบทที่ได้ยกมานี้ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า การเป็นครูที่ดีทั้งในและนอกห้องเรียนมีความสำคัญยิ่ง เพราะ 1. คนที่สอนคนอื่น หากเป็นคนดีแต่ในห้อง สิ่งที่สอนไปอาจจะไม่ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อผู้เรียน เพราะผู้เรียนจะเพ่งว่า สิ่งที่ตนเองได้ยินมาจากครูสามารถปฏิบัติได้จริงหรือไม่ ถ้าเป็นจริงทำไมจึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของครูได้ เรื่องนี้มีตัวอย่างที่ผู้เขียนเคยยกขึ้นโต้แย้งครูอินเดีย

เรื่องมีว่าครูอินเดียที่อ้างว่าตนเองเป็นอัจฉริยะมักจะรับแต่นักเรียนที่ค่อนข้างเรียนเก่ง เพราะคิดว่า ง่ายต่อการสอน ผู้เขียนโต้ว่าการทำเช่นนั้นไม่ถูก เพราะถ้าครูคิดว่าตนเองเก่ง แต่เลือกที่จะรับนักเรียนเก่ง การทำเช่นนั้นไม่ได้สะท้อนถึงความเก่งของครูแม้แต่น้อย เพราะถ้าครูคิดว่าตนเองเก่ง ครูจะต้องกล้ารับนักเรียนที่เรียนไม่เก่ง เพื่อที่จะพัฒนาคนไม่เก่งให้เก่งอย่างที่ครูเป็นหรืออย่างน้อยก็ไม่ด้อยไปกว่าครูเหมือนพระพุทธเจ้าที่ยืนยันว่า พระองค์ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์กล่าวอ้างเช่นนั้นได้พระองค์มีความสามารถที่จะพัฒนาคนที่ยังไม่รู้ให้รู้ได้อย่างพระองค์และพระองค์ก็พิสูจน์ให้เห็นแล้ว ดังนั้น ถ้าครูอินเดียกล่าวว่าตนเองเก่ง แต่เลือกรับเฉพาะนักเรียนเก่ง การกล่าวอ้างเช่นนั้นฟังไม่ขึ้น 2. การเป็นครูที่ดีในห้องเรียนอย่างเดียว นอกจากไม่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับคนเรียนแล้ว ตัวครูเองจะประสบปัญหา เช่น การถูกกล่าวร้าย การฟ้องร้อง เป็นต้น และ 3. ผลที่ตามมา คือ ตัวครูนั้นเองที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา

⁷ ขุ.ธ.158

อีกเหตุผลหนึ่งที่น่าจะนำมาสนับสนุนว่า ทำไมครูที่ดีควรจะต้องทั้งในและนอกห้องเรียน ขอให้พิจารณาเหตุผลจากคนในหลายสาขาวิชาชีพ

ตำรวจกล่าวว่า “ผมจะเป็นคนดี ต่อเมื่อผมปฏิบัติหน้าที่ ถ้าพ้นจากหน้าที่ผมจะเป็นอะไรก็ได้” หมอกล่าว “ผมจะเป็นคนดีตอนอยู่ในโรงพยาบาล แต่นอกโรงพยาบาลผมจะเป็นอะไรก็ได้” พระกล่าว “อาตมาจะเป็นพระที่ดีเฉพาะตอนอยู่ในวัด แต่นอกวัดอาตมาจะเป็นอะไรก็ได้” ผู้พิพากษากล่าวว่า “ผมจะเป็นคนดีก็ต่อเมื่อผมปฏิบัติหน้าที่ในศาลเท่านั้น นอกศาลผมจะเป็นอะไรก็ได้”

ข้าราชการกล่าวว่า “ผมจะเป็นคนดีก็ต่อเมื่อผมปฏิบัติหน้าที่เท่านั้น ถัดจากนั้นผมจะเป็นอะไรก็ได้”

ลองยกตัวอย่างจากหลากหลายสาขาวิชาชีพ หากคนเหล่านี้ให้เหตุผลอย่างนี้ ลองจินตนาการว่าอะไรจะเกิดขึ้นหลังจากนั้น

เห็นในหน้าหนังสือพิมพ์ Times of India ทุกวันจันทร์จะมี Supplement เกี่ยวกับการศึกษาแนบมาด้วยและจะมีอยู่ครึ่งหน้า (บางที่อยู่หน้าสุดท้าย) ที่ตอบปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาเท่าที่ติดตามหนังสือพิมพ์มาเกือบแปดปีที่อยู่ในอินเดีย พบว่า ปัญหาที่นักศึกษาส่วนใหญ่ถามจะเป็นในลักษณะที่ว่า เมื่อจบระดับนี้แล้ว อยากจะไปต่ออีกระดับหนึ่ง เพราะคิดว่าอัตราเงินค่าจ้างมันสูงกว่าและมีโอกาสก้าวหน้ามากกว่าหรือบางที่อาจจะถามว่า เรียนวิชานี้แล้ว แต่พบว่าตนเองไม่ชอบเนื่องจากโอกาสในการได้งานมีน้อยมาก ดังนั้น อยากจะหาวิชาที่เรียนแล้วได้งานง่าย

หากจะสรุปคำถาม จะพบว่าส่วนมากผู้ถามจะถามวนเวียนว่า ตนเองจะได้ทำไรหากเรียนวิชานี้ โอกาสทางสังคมมีแค่ไหน ฯลฯ น่าจะยืนยันได้ว่า ไม่มี ใครถามว่า “มีวิชาไหนบ้างที่เรียนแล้วพัฒนาทั้งคนเรียนและสังคม” “มีวิชาไหนบ้างเรียนแล้วทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีมาตรฐานในการใช้ชีวิต” ผู้เขียนคิดอีกต่อไปว่า หากสังคมพูดได้ สังคมคงลุกขึ้นมาพูดนานแล้วว่า ทำไมมนุษย์จึงมุ่งแต่จะเรียนเพื่อมาแสวงหาประโยชน์จากสังคมฝ่ายเดียว ถ้าเป็นเช่นนี้สังคมจะอยู่ได้อย่างไร มนุษย์เคยคิดบ้างไหมว่า ขณะนี้สังคมตกอยู่ในสถานการณ์ที่เหนื่อยล้าและอ่อนเพลียแล้ว เพราะแนวคิดแห่งการศึกษาที่มุ่งจะถือเอาประโยชน์ฝ่ายเดียวมันแหละ

การศึกษาที่ถูกต้องควรจะต้องจัดให้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์หรือไม่

หากพิจารณาจากคำอภิปรายข้างต้นจะต้อง ตอบว่า “ใช่” การศึกษาที่แท้จริงจะต้องจัดให้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ กล่าวคือการศึกษาจะต้องออกแบบเพื่อให้คนเรียนรู้ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาจะต้องชี้ให้เห็นว่า หากมนุษย์เลือกที่จะกระทำตามธรรมชาติของตนเองฝ่ายชั่ว เช่น โกรธ ผลของการกระทำนั้นจะทำให้เกิดการทะเลาะวิวาท ชัดแย้ง ตรงกันข้ามถ้ามนุษย์เลือกที่จะทำตามธรรมชาติของตนเองฝ่ายดี เช่น มีเมตตา คนทำก็มีความสุข สังคมก็ได้รับผลนั้นด้วย

เมื่อสังคมออกแบบการศึกษามาเพื่อให้คนเรียนรู้ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ สังคมจะต้องสร้างสิ่งแวดล้อมและสนับสนุนให้คนเรียนได้โอกาสที่จะพัฒนาคุณลักษณะฝ่ายดีของมนุษย์ให้มีความเจริญด้วย เช่น รัฐมนตรีการศึกษา จัดให้มีการเรียนการสอนศีลธรรม ส่งเสริมการกระทำดี ยกย่อง

เชิดชูคนดีให้เป็นตัวอย่าง กระตุ้นให้กำลังใจคนทำดีให้ได้โอกาสฝึกฝน แต่ตรงกันข้ามรัฐมนตรีเศรษฐกิจเสนอให้รัฐบาลอนุมัติให้มีการเปิดสถาบันเท็กซัสและยังสนับสนุนต่อไปว่า คนที่มาเที่ยว สามารถซื้อของได้โดยไม่ต้องจ่ายภาษี จุดมุ่งหมายในการอนุมัตินี้เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ

ถ้าพิจารณาสองจุดประสงค์ จะพบว่ามันแตกต่างกันสิ้นเชิง ผลที่จะเกิดขึ้นกับสังคมสามารถที่จะคาดคะเนได้ในระดับหนึ่งว่า นโยบายของรัฐมนตรีศึกษาไม่มีทางเป็นไปได้ในด้านการปฏิบัติ แต่นโยบายของรัฐมนตรีเศรษฐกิจมีโอกาสเป็นไปได้มากที่สุดและจะมีหลายคนสนับสนุนเพื่อให้เกิดการปฏิบัติได้เร็วที่สุด ถ้าเปรียบเทียบกับไม่ต่างจากคนที่ปิดประตูหน้าบ้าน แต่ไปเปิดประตูหลังบ้านไว้โจรก็ได้โอกาสที่จะเข้าไปขโมยทรัพย์สิน

สรุป

ผู้เขียนเห็นการจัดการศึกษาในปัจจุบันแล้วรู้สึกใจหาย เพราะรู้สึกว่าการศึกษาที่มีนั้น มีเป้าหมาย คือ การมุ่งเน้นไปที่การมอบปริญญาบัตร เกียรติบัตรให้แก่ผู้เรียนอย่างเดียว ไม่ได้มีเป้าหมาย (อาจจะคิดว่าคงต้องรอเวลา) เพื่อให้คนเรียนมีความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมชาติของความเป็นมนุษย์แม้แต่น้อย ผู้สอนจะคิดว่ามีคนเรียนเยอะนั่นหมายถึงค่าชั่วโมงที่จะได้รับเยอะ ฝ่ายคนเรียนจะคิดว่า คนเรียนเยอะถือเป็นโอกาสดี เพราะโอกาสผ่านก็มีเยอะ นักเรียนบางคนยังคิดไปอีกว่า “ไม่มีอาจารย์คนไหนทำให้นักเรียนสอบตกหรอก เพราะมันหมายถึงว่าอาจารย์จะต้องเสียเครดิต (เงิน) ค่าชั่วโมงสอน ประเมินไม่ผ่าน ฯลฯ”

เมื่อสถานการณ์ดำเนินไปเช่นนี้ ก็กลายเป็นว่า ครูผู้สอน สอนเพื่อให้ได้ค่าชั่วโมงเพื่อการอยู่รอดและการมีหน้าที่พร้อมหน้าตาทางสังคม นักเรียนก็เรียนเพื่อให้จบตามค่านิยมของสังคม เมื่อจบแล้วก็คิดอย่างที่อาจารย์เคยคิดนั่นคือทำอะไร จะให้ตัวเองอยู่รอดได้ในสังคม (อาจจะไม่เลือกวิธีการ) ผลที่เห็น คือ สังคมก็ตกอยู่ในวังวนแห่งปัญหาเช่นเดิม คนที่มีปริญญาบัตร เกียรติบัตรในระดับต่างๆ มีเพิ่มขึ้นในสังคมทุกวัน แต่ละปีสังคมไทยมีคนจบปริญญาบัตร แต่คนที่มีความรู้ รู้อันนี้คือรู้จักความเป็นมนุษย์กลับลดน้อยลง ความรู้นี้มีความสำคัญมาก เพราะมัน คือ กลจักรในการขับเคลื่อนความอยู่รอดของสังคม トラบไตที่ยังมีคนรู้เรื่องของความเป็นมนุษย์ เข้าใจมนุษย์ด้วยกัน トラบนั้น จะสามารถประกันได้ว่า สังคมมีความเจริญ มีความมั่นคง คนที่อาศัยอยู่ในสังคม ก็มีชีวิตที่ดี และมีโอกาสที่จะแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดได้

บางครั้งผู้เขียนยังคิดเพิ่มเติมว่าจะดีหรือไม่ หากสังคมไทยเราไม่จำเป็นต้องมีคนเก่งเรื่องคอมพิวเตอร์ ไม่จำเป็นต้องมีคนเก่งเรื่องการออกแบบตึกสูงระฟ้า ไม่จำเป็นต้องมีคนพยายามไปดวงจันทร์ ไม่จำเป็นต้องมีคนชอบเหรียญทองจากการรู้เรื่องโลกภายนอกมาโชว์สังคม ฯลฯ ขอแค่มีคนที่เข้าใจความเป็นมนุษย์ รู้จักการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม รู้จักว่าความกตัญญูเป็นอย่างไร รู้จักคำว่าน้ำใจ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักที่จะให้และรู้จักที่จะรับ ฯลฯ

เพราะผู้เขียนคิดว่าขณะนี้สิ่งที่สังคมไทยต้องการมากที่สุด คือ ความรัก ความเห็นอกเห็นใจ ของสมาชิกในสังคมความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี ฯลฯ

ภรรยาอาจจะไม่ต้องการให้สามีเป็นคนเก่งเรื่องธุรกิจ มีเงินฝากธนาคารหลายบัญชี แต่ไม่เคยกลับบ้าน ไม่เคยคำนึงว่า นานทีชั่วโมงที่ภรรยาคอยการกลับบ้านของสามี ภรรยาอาจจะต้องการเพียงสามีคนที่มีความรับผิดชอบ เอาใจใส่ครอบครัว ตรงไปตรงมา มีน้ำใจ สามีอาจจะไม่ต้องการภรรยาที่เก่งเรื่องการออกงานสังสรรค์ของสมาคมขึ้นชื่อต่างๆ สามีอาจจะต้องการเพียงภรรยาผู้ซึ่งรู้จักงานบ้าน รู้จักเลี้ยงลูก รู้จักเพื่อนบ้าน มีน้ำใจ

ครูอาจจะไม่เคียดต้องการให้ลูกศิษย์ของตนเองเก่งในเรื่องของเชิงชั้นการเอาตัวรอดในสังคม ปรากฏตัวตามหน้าหนังสือพิมพ์ ครูอาจจะต้องการเพียงลูกศิษย์ผู้ซึ่งดำรงไว้ซึ่งความเสมอภาค ความยุติธรรม กล้าเผชิญกับความจริง มีความห้าวหาญทางจริยธรรม มีน้ำใจ ทำตัวเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ลูกศิษย์เมื่อได้เข้ามาเรียนวิชากับครู อาจจะไม่เคยคิดว่าครูมีความจริงใจที่จะสอนให้ลูกศิษย์รู้จักในวิชานั้นๆ แค่นั้น ในสายตาของลูกศิษย์ครู คือ ปุชนิยบุคคล ไม่ใช่พ่อค้า ไม่ใช่เพชรฆาต ไม่ใช่นักมายากล ไม่ใช่พวกชอบฉวยโอกาส ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากจะกล่าวมันก็คือธรรมชาติของมนุษย์ฝ่ายดีนั่นเอง

ตราบไต่ยังมีคนรู้เรื่องของความเป็นมนุษย์เข้าใจมนุษย์ด้วยกันตราบนั้น จะสามารถประกันได้ว่า สังคมมีความเจริญ มีความมั่นคง คนที่อาศัยอยู่ในสังคมก็มีชีวิตที่ดีและมีโอกาสที่จะแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดได้ คุณลักษณะสองประเภทข้างต้น หากจะกล่าวตามพุทธปรัชญาเรียกว่า คุณลักษณะของจิต (เจตสิก) หรือสภาวะธรรมที่เกิดดับพร้อมกันกับจิต หากประเภทดีเข้ามาประกอบเข้ากับจิต การกระทำของมนุษย์ดี ตรงกันข้ามหากประเภทชั่วเข้ามาประกอบเข้ากับจิต การกระทำของมนุษย์ก็กลายเป็นความชั่วไปด้วย

ที่กล่าวเช่นนั้น ผู้เขียนกำลังคิดว่า หากสังคมไทยต้องแลกความเป็นอัจฉริยะเรื่องโลกภายนอก กับการเป็นอัจฉริยะเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ความเป็นอัจฉริยะเรื่องธรรมชาติของมนุษย์มีความสำคัญและจำเป็นมากกว่าและคงจะถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยควรจะหันมากำหนดทิศทางการศึกษาใหม่ การศึกษาที่ทำให้คนเรียนรู้แจ้ง เห็นจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อผู้เรียนรู้แจ้งเห็นจริงในเรื่องของความเป็นมนุษย์เขาจะได้ปัญญาและจะสามารถแก้ปัญหาที่มีสาเหตุมาจากการกระทำของมนุษย์เอง เวลานั้นสังคมไทยคงจะน่าอยู่มากกว่านี้และคนเราคงจะได้โอกาสแห่งการแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดให้กับตนเองหลังจากได้รอมมาเป็นเวลานาน

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
Sayadaw, Mahathera Ledi. *The Manuals of Buddhism*, Delhi: Sri Satguru, 1997.